

Міністерство освіти і науки України

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота магістра

з теми

**"СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА В
УКРАЇНІ "**

Виконала: студентка другого курсу
магістратури, групи ММб1-М17з
спеціальність 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Кобза Ірина Сергіївна

Науковий керівник – Чайка С.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент – Печенюк М.А.,
кандидат педагогічних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2018р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА	
1.1. Роль бандури та кобзи в українській культурі.	6
1.2. Становлення виконавських бандурних шкіл в Україні.	23
1.3. Бандура як сольний та ансамблевий інструмент.	37
РОЗДІЛ II. ВИДАТНІ ПРЕДСТАВНИКИ ПРОФЕСІЙНИХ БАНДУРНИХ ВИКОНАВСЬКИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ	
2.1. Роль Гната Хоткевича у розвитку кобзарського мистецтва.	46
2.2. Володимир Кабачок – майстер кобзарської справи.	58
2.3. Сергій Баштан – фундатор київської школи бандурного виконавства	63
2.4. Василь Герасименко як засновник львівської бандурної школи. ...	73
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	89
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Бандурне мистецтво – яскрава сторінка історії українського народу, свідчення його високої духовної культури. Творчість кобзарів-бандуристів, цих самобутніх митців, народних співців та поетів, які розносили славу про свій народ, про його вірних синів-героїв, закликали до боротьби з поневолювачами, є однією з найдавніших і найбагатших граней української музичної традиції.

Вагомою сторінкою культурної спадщини України є кобзарство – унікальне історичне явище української та світової культури, яке об'єднує творчість народних митців, котрі грають на кобзах, лірах, бандурах, торбанах. Характерно, що пам'ять про кобзарів і сьогодні свято зберігається у найглибших верствах українського народу та є дієвим чинником збереження традицій духовного життя нації, формування національної самосвідомості.

Зазначимо, що кобза-бандура стала уособленням героїко-патріотичного духу українців, а постать кобзаря-бандуриста, яка знайшла яскраве відображення в українській літературі, музиці, поезії, живописі, театрі та, найважливіше, – у народній творчості, є втіленням слави та величі українського народу.

Особливого значення мистецтво бандуристів набуло в період утвердження державності, з яким пов'язано ріст ролі бандури у презентації української культури в світі. Сьогодні бандура, цей „чудовий інструмент козака Мамає”, як її назвала мистецтвознавець Л.Кияновська, є музичним символом української культури і духовності.

Сучасний етап розвитку бандурного мистецтва базується на прадавніх традиціях і разом з тим позначений новими тенденціями, зокрема удосконаленням самого інструменту, збагаченням методики гри, розширенням репертуару, зростанням кількості бандурних шкіл в Україні та за кордоном. Тому зростає кількість музикознавчих напрацювань з кобзарського мистецтва як в науковій вітчизняній літературі, так і в літературі з діаспори.

Історія бандурного мистецтва висвітлена у дослідженнях з історії кобзарства і бандурного виконавства (Ф.Лавров, А.Омельченко, Н.Супрун, М.Лисенко-Дністровський, М.Литвин, В.Ємець, В.Мішалов, У.Самчук, С.Ластович-Чулівський); у працях з історії інструментарію (М.Лисенко, Г.Хоткевич, А.Гуменюк, Л.Гайдамака, Л.Черкаський, К.Квітка, І.Шрамко, З.Штокалко); у дослідженнях репертуару бандуристів (П.Куліш, М.Лисенко, Д.Ревуцький, Ф.Колесса, С.Грица та багато ін.). Проблеми сучасного бандурного мистецтва висвітлюються у працях Б.Жеплинського, В.Дутчак, С.Баштана, М.Гвоздя, Л.Кияновської, Л.Яросевич, Б.Фільц, О.Ваврик, Оксани та Ольги Герасименко, Р.Польового, М.Давидова, І.Панасюка та ін.

При написанні роботи використані періодичні видання: журнали „Бандура” (США), „Народна творчість та етнографія”, „Музика”, „Українська культура” та ін.

Роботи названих вище дослідників стали вагомим внеском у розвиток вітчизняної культурології, фольклористики, музикознавства та мистецтвознавства. Однак, історія кобзарства та виконавства на бандурі і надалі вимагає поглибленого розгляду із використанням компаративістського та узагальнюючого підходів. Саме недостатня дослідженість проблеми та її соціальна значущість зумовили вибір теми дослідження: **«Становлення та розвиток бандурного мистецтва в Україні»**.

Об'єкт дослідження – процес становлення бандурного мистецтва в Україні.

Предмет дослідження – українські виконавські бандурні школи та їх визначні представники.

Мета: проаналізувати етапи історичного становлення українського бандурного мистецтва, визначити роль видатних бандуристів – фундаторів виконавських шкіл в Україні.

Для досягнення мети поставлено наступні **завдання:**

– проаналізувати культурологічну та музикознавчу літературу для співставлення гіпотез щодо походження кобзи і бандури;

- висвітлити виконавські можливості бандури як сольного та ансамблевого інструмента;
- окреслити основні етапи становлення виконавських бандурних шкіл в Україні;
- охарактеризувати роль Гната Хоткевича, Володимира Кабачка, Сергія Баштана та Василя Герасименка як засновників українських виконавських бандурних шкіл.

Для розв'язання поставлених завдань нами було використано такі **методи**:

- *теоретичні*: теоретичний аналіз літератури з проблеми, аналіз практичного виконавського досвіду;
- *емпіричні*: творчі спостереження, індивідуальні заняття та бесіди.

Теоретична значущість дослідження полягає у систематизації музикознавчих джерел, присвячених кобзарству та бандурному виконавству, в окресленні основних етапів становлення бандурного виконавського мистецтва в Україні, представленні творчих постатей фундаторів бандурних виконавських шкіл.

Практична значущість полягає у багатоаспектному представленні процесу становлення виконавських шкіл в Україні. Матеріали дослідження можуть використовуватися при читанні курсів української музики та культури, історії бандурного мистецтва, методики викладання гри на бандурі, при читанні лекцій на курсах підвищення кваліфікації вчителів музики, при написанні курсових та дипломних робіт.

Апробація основних положень з висновків здійснювались на педагогічному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету. Основні положення дослідження були представлені на засіданнях кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура та обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку використаної літератури (106 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи – 105 сторінок.

ВИСНОВКИ

В процесі здійснення детального огляду історіографічних, фольклористичних та кобзарознавчих джерел нами окреслено тему актуалізації кобзарсько-бандурної традиції в контексті української музичної культури, що дає підстави зробити наступні висновки.

1. Бандурне мистецтво – яскрава сторінка історії українського народу, свідчення його високої духовної культури. Творчість кобзарів-бандуристів, самобутніх митців, народних співців та поетів є однією з найдавніших і найбагатших граней української музичної традиції.

2. На основі дослідження різних музикознавчих версій щодо походження кобзи та бандури, їх поширення на теренах України ми дотримуємося думки, що коли назва інструментів і могла бути запозичена в інших народів, то кобза і бандура створені на основі інструментарію древніх слов'ян (Г.Хоткевич, А.Гуменюк, В.Кушпет) та є характерними інструментами, органічно притаманними українській культурі.

3. Розглянуто професійні погляди та підходи до кобзарського мистецтва як носія духовності – символу української національної ідеї.

4. Розглянуто весь усталений комплекс проблем навколо феномену виконавства на бандурі (історичних, стильових тощо) не лише з точки зору національної української ідеї, але й з професійної позиції. Це дає підставу стверджувати про відмінність бандури від кобзи за такими компонентами:

- конструкцією;
- строем;
- способом гри.

5. Розглянуто розквіт кобзарської творчості часів Козацької держави. В цей період відбувається розквіт кобзарської творчості, який залишив нам величний епос кобзарських дум, разом з тим – це один із найскладніших періодів в історії українського народу та його культури, епоха боротьби з поневолювачами за збереження своєї культурно-історичної самобутності.

6. Окреслено важливу роль кобзарських цехів, при яких створювались кобзарські школи у формуванні професійних засад бандурного виконавського мистецтва. Саме діяльність цих осередків сприяла опануванню гри на інструменті, створенню відповідних методик та систематизації і збагаченню традиційного репертуару, який поширювався в усній формі.

7. Розглянуто феномен кобзарства завдяки багатогранній діяльності кобзарів-бандуристів, які були композиторами, поетами, виконавцями, своєрідними літописцями та активними учасниками історичних подій, знайшовши втілення у творчості українських поетів, письменників, художників.

8. Розглянуто становлення виконавських бандурних шкіл в Україні, названих за місцем утворення: чернігівська, зінківська, полтавська, харківська, київська. Кожна з них мала власний спосіб тримання інструменту, манеру гри, репертуар, регіональну прописку, традиції навчання та виховання кобзарів.

9. Проаналізовано творчість майстра кобзарської справи, очільника першої в Україні показової капели бандуристів у Полтаві Володимира Кабачка – фундатора кобзарсько-бандурної школи, з якої й постала сучасна школа гри на бандурі.

10. Описано діяльність та розвиток двох великих виконавських бандурних шкіл сучасності – Київської та Львівської.

11. У дослідженні проаналізовано діяльність бандуриста-віртуоза, музикознавця, фольклориста, драматурга, історика, письменника, театрознавця Гната Хоткевича, який створив перший у державній вузівській практиці України клас бандури і став засновником професійної школи кобзарського мистецтва письмової традиції. Опираючись у своїй практиці на зінківську школу кобзарської гри, митець вдосконалив методику гри на інструменті, першим уклав і впорядкував систему викладання гри на бандурі, яка органічно поєднала ознаки народного та концертного виконавства. Завдяки

подвижницькій діяльності Г.Хоткевича, його послідовників та багатьох інших представників бандурного мистецтва було закладено основи сучасної системи шляхом відкриття бандурних класів у всіх регіональних музичних навчальних закладах України (музичні школи, училища, консерваторії, класи бандури у педагогічних інститутах).

12. У дослідженні проаналізовано діяльність фундатора Київської школи, професійної бандурної освіти Центральної України професор Київської консерваторії Сергія Баштана – виконавця, композитора, педагога, методиста, публіциста, музично-громадського діяча. Виконавська діяльність митця визначила і утвердила принципово новий статус бандури у концертній та в музично-педагогічній практиці як традиційно акомпануючого та сольного інструмента.

13. У дослідженні проаналізовано діяльність фундатора Львівської виконавської школи визначного педагога, відомого майстра-конструктора, методиста, аранжувальника та яскравого виконавця Василя Герасименка, який все своє життя присвятив розвитку бандурного мистецтва. В.Герасименко відродив майже втрачену школу гри Г.Хоткевича та його інструмент, сконструював нову модифіковану бандуру – „Львів’янка”. Найважливішою заслугою митця стало формування львівської виконавської бандурної школи, яка сьогодні визнана фахівцями та має прихильників у всьому світі.

14. Доведено актуальність вивчення історичного та теоретичного аспектів виникнення кобзарсько-бандурного мистецтва, як унікального явища української та світової музичної культури по збереженню української ідентичності, щоб через думу, пісню, засоби музичної виразності донести до слухача ідеологію державотворення, високої духовності українського народу, любові до рідного краю, мови. Кобзарство має величезні заслуги перед Україною, проте воно мало відоме загалом. Тому є нагальна потреба вивчення, усвідомлення та гідного визнання сучасниками та нащадками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Багнюк А. Символи українства / А.Багнюк . - Тернопіль, 2000. - С. 257
2. Бандуристе, орле сизий: Віночок спогадів про Володимира Кабачка/
Упоряд.: С.В.Баштан, Л.Я.Івахненко. – Київ: Музична Україна, 1995. –
136с.
3. Баштан С.В. Пам'яті видатного українського митця – І.М.Скляра
//Бандура, Нью-Йорк. – 1998. – № 63-64. – С. 30-35.
4. Бобечко О. Перші жінки-бандуристки України //Наукові записки ТНПУ
ім. В.Гнатюка та НМАУ ім. П.Чайковського. Серія Мистецтвознавство /
О.Бобечко. – Тернопіль: Київ, 2006. – Вип. 1 (16). – С. 7-11.
5. Ваврик О.І. Кобзарські школи в Україні / О.І.Ваврик. – Тернопіль: Збруч,
2006. – 221с.
6. Гвоздь М.П. Під срібні переливи бандур //Бандура, Нью-Йорк. – 1990. –
№31-32. – С. 34-36.
7. Герасименко О.В. Феномен Василя Герасименка у бандурному мистецтві
сучасності / О.В. Герасименко //Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка та
НМАУ ім. П.Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль: К.,
2006. – Вип. 1 (16). – С. 69-75.
8. Горбачук В.Т. “Трагічна доля кобзарів” / В.Т.Горбачук // Газета
“Україна”. – 1996., серпень. – С.3.
9. Горняткевич А.Д. Кобза-бандура (спроба історичного підсумку)
/А.Д.Горняткевич // Берегиня. – 1996. – №1-2. – С. 152-155.
10. Горняткевич А.Д. Кобзарство (суб'єктивні міркування) / А.Д.
Горняткевич // Бандура, Нью-Йорк. – 2000. – №73-74. – С. 21-24.
11. Губ'як Д.В. Еволюція конструкторської думки у вдосконаленні бандури
/ Д.В.Губ'як // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка та НМАУ ім.
П.Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль: К., 2006. – Вип.
1 (16). – С. 85-89.

12. Губ'як Д.В. Кобзарство на теренах Галичини / Д.В.Губ'як // Народна творчість та етнографія. – 1998. – №4. – С. 33-39.
13. Гузьо Г. Страдіварі української бандури творить... у підвалі / Г.Гузьо // Високий Замок. – 2002. – 11 червня. – С. 5.
14. Давидов М.А. Історія виконавства на народних інструментах: Українська академічна школа: Підручник для вищих та середніх муз. навч. закладів/ М.А.Давидов. – Київ: Національна музична академія України ім. П. Чайковського, 2005. – 420с.
15. Давидов М.А. Фундатор кобзарського академізму ХХ століття/ М.А.Давидов // Бандура, Нью-Йорк. – 1998. – №63-64. – С. 20-29.
16. Довідник з історії України. Т.3. (Р – Я) / За ред. І.З.Підкови, Р.М.Шуста. – Київ: Генеза, 1999. – 688с.
17. Долгіх М.В. Кобза-бандура на українській театральній сцені / М.В.Долгіх //Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка та НМАУ ім. П.Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль: Київ, 2006. – Вип. 1 (16). – С. 11-15.
18. Дубас О.І. Кобзарство в середовищі Запорізької Січі/ О.І.Дубас //Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – 2002. – №1 (8). – С. 60-64.
19. Дубас О. І. III з'їзд кобзарів України //Народна творчість та етнографія. – 2005. – №1. – С. 123-125.
20. Дутчак В.Г. Бандура в козацькому війську України //Народна творчість та етнографія. – 1994. – №1. – С. 70-73.
21. Дутчак В.Г. Бандурист світової слави Володимир Луців //Народна творчість та етнографія. – 2002. – №4. – С. 100-103.
22. Дутчак В.Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття : монографія / Віолетта Дутчак. - Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 488с.

23. Дутчак В.Г. Розвиток професійних засад бандурного мистецтва 1970-1990-их років/ В.Г.Дутчак // Бандура. Нью-Йорк. – 1997. – №59-60. – С. 13-25.
24. Дутчак В.Г. Українська бандура: минуле і майбутнє/ В.Г.Дутчак //Музика. – 1993. – №4. – С. 20-21.
25. Дутчак-Олійник В. Дні бандурової музики / В.Олійник-Дутчак //Музика. – 1995. – №3. – С. 21.
26. Ємець В.К. Кобза і кобзарі. – Репринт. вид / В.К.Ємець. – Київ: Музична Україна, 1993. – 111с.
27. Єсипок В.М. Бандура в оркестрі народних інструментів / В.М.Єсипок //Бандура, Нью-Йорк. – 2001. – №75. – С. 40-41.
28. Жеплинський Б.М. Бандуристка Ганна Білогуб-Вернигір / Б.М.Жеплинський //Бандура, Нью-Йорк. – 1998. – №63-64. – С. 49-51.
29. Жеплинський Б.М. Кобзарство – еліта українського народу / Б.М.Жеплинський //Українське слово. – 1997. – 6 лют. – С. 6.
30. Жеплинський Б.М. Коротка історія кобзарства в Україні / Б.М.Жеплинський. – Львів: Край, 2000. – 196с.
31. Задоя О. Кобзарське мистецтво – символ відродження українського народу/ О Задоя //Наука і сучасність. – Збірник наук. праць. Серія: Педагогіка. Філологія. – Київ, 2001. – Т. XXVI. – С. 222-230.
32. Історія української музики. Т.4. Беляєва М.В., Булат Т.П., Булка Ю.П. та ін. (1917-1941). – Київ: Наук. думка, 1992. – 616с. 45.
33. Калібаба Д.В., Жеплинський Б.М. Майстер бандурини / Д.В. Калібаба, Б.М. Жеплинський //Бандура, Нью-Йорк. – 1993. – №43-44. – С. 23-25.
34. Кирдан Б.П., Омельченко А.Ф. Народні співці-музиканти на Україні / Б.П. Кирдан, А.Ф. Омельченко. – Київ: Музична Україна, 1980. – 182с.
35. Кияновська Л. Від серця до серця / Л.Кияновська //Українська культура. – 2006. – №1-2. – С. 25.

36. Кияновська Л. О. Кобзарська доля на перетині тисячоліть ь (В.Герасименку – 75) / Л.О.Кияновська //Бандура, Нью-Йорк. – 2002. – №77. – С. 43-48.
37. Клітна Н. Наша дума, наша пісня не вмре, не загине...(Зародження і розвиток кобзарства в Україні) / Н. Клітна // Українська література в ЗОШ. – 2005. – №3. – С. 50-55.
38. Конквест Р. “Жнива скорботи: радянська колективізація і голодомор” / Р.Конквест. – Київ: “Либідь”. – 1993. – 298-299.
39. Кравченко А.С. З кобзарського цеху / А.С.Кравченко // Українська культура. – 1995. – №2. – С. 22-23.
40. Кравченко А.С. Музика „до-ре-мі” / А.С.Кравченко // Музика. – 2005. – №6. – С. 2-5.
41. Куліш П. Записки о Южной Руси. Спб.,1836.т.1. – с.220
42. Кушпет В.Г.Духовність – основа кобзарства / В.Г.Кушпет // Бандура, Нью-Йорк. – 1998. – №63-64. – С. 45-47.
43. Кушпет В.Г. Народні музичні інструменти – кобза, бандура, ліра – в житті українців. Матеріали науково-практичної конференції “Буття українців”/ В.Г.Кушпет. – К. 2005. – С.48-51
44. Кушпет В.Г. Самовчитель гри на старосвітських музичних інструментах. Кобза О.Вересая, бандура Г.Ткаченка, торбан Ф.Відорта / В.Г.Кушпет. – Київ, 1997. – С.1.
45. Кушпет В.Г. Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX - поч. XX ст.): Наукове видання / В.Г.Кушпет. – Київ: Темпора, 2007. – С.77-78.
46. Лавров Ф.І. Кобзарі: нариси з історії кобзарства України/ Ф.І. Лавров. – Київ: Мистецтво, 1980. – 80 с.
47. Лисенко М.В. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні кобзаря Вересая / М.В.Лисенко. – Київ: Музична Україна, 1978. – 95с.

48. Литвин М.С. Струни золотії / М.С.Литвин. – Київ: Веселка, 1994. – 118с.
49. Лісняк І. Функції бандури у камерних ансамблях мішаного складу (культурознавчий аспект)/ І.Лісняк // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка та НМАУ ім. П.Чайковського. – Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль: Київ, 2006. – Вип. 1 (16). – С. 49-55.
50. Любіть Україну. Збірник творів для ансамблю бандуристів /Упорядкування та аранжування В.Дутчак. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – 132с.
51. Мацієвський І.В. Ігри й співголосся. Контонація. Музикологічні розвідки / І.В.Мацієвський. – Тернопіль: Астон, 2002. – 172с.
52. Мельничук Г. Народні співці історії (Україна Incognita) / Г.Мельничук // День. – 2000. – 15 верес. – С. 8.
53. Мішалов В.Ю. До питання назв «кобза», «бандура», «кобзарство» / В.Ю.Мішалов // Бандура, Нью-Йорк, №1 (5), 1982. – С.38-39.
54. Мішалов В.Ю. Майстри бандур – 2000 / В.Ю.Мішалов // Бандура, Нью-Йорк. – 2000. – №73-74. – С. 40-43.
55. Морозевич Н.В. Сучасне бандурне мистецтво: ідейно-художні та музично-виражальні засади / Н.В.Морозевич // наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка та НМАУ ім. П.Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль: Київ, 2006. – Вип. 1 (16). – С 75-79.
56. Назарова Д. Народні музичні інструменти та використання їх у звичаях, обрядах, фольклорі і літературі/ Д.Назарова // Позакласний час. – 2002. – №4. – С. 76-82.
57. Наливайко С. Походження і значення слова бандура / С.Наливайко // Українознавство, 2006, №1. – С.128.
58. Народні пісні на слова Т.Шевченка // упоряд. О.Правдюк. – Київ: вид. АН УРСР, 1961. – 238с.
59. Нитченко Д. Спогади про Г.Хоткевича / Д.Нитченко // Сучасність. – 1996. – №10. – С. 159-160.

60. Олексієнко О. Музика для бандури у творчості Миколи Дремлюги/ О.Олексієнко // Бандура, Нью-Йорк. – 2002. – №77. – С. 29-33.
61. Опришко М.В. Школа гри на бандурі / М.В.Опришко. – Київ: Музична Україна, 1967. – 150с.
62. Орленко П. Через ту бандуру (Гнат Хоткевич) / П.Орленко //Історичний календар. 2002. – К. – 2002. – С. 420-424.
63. Панасюк І.В. Книга про С.Баштана „Переплелись роки й бандури струни”/ І.В.Панасюк // Бандура. – 1993. – №43-44. – С. 52-53.
64. Панасюк І.В. Переплелись роки й бандури струни (Сергій Васильович Баштан – кобзар нової доби) / І.В.Панасюк. – К., 2002. – 132с.
65. Панасюк І.В. Творча постать С.В.Баштана у контексті еволюції кобзарства другої половини ХХ століття (до питання про становлення київської бандурної школи) / І.В.Панасюк // Науковий вісник НМАУ ім. П Чайковського. – Київ, 2003. – Вип. 26. Кн. 9. – С. 45-59.
66. Підгорбунський М. Кобзарі та бандуристи в Україні / М.Підгорбунський // Київська старовина. – 2003. – №4. – С. 170-174.
67. Польовий Р.В. Кобзарі в моєму житті / Р.В.Польовий. – Київ: Діокор, 2003. – 104с.
68. Приходько М. Бандура в національному вихованні на уроках музики/ М.Приходько // Мистецтво та освіта. – 2005. – №1. – С. 41-42.
69. Програма спецкурсу „Історія бандурного мистецтва” / Укл.: М.Євгенєва, І Гринчук. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – 40с.
70. Самчук У.О. Живі струни. Бандура і бандуристи / У.О.Самчук. – Детройт, США. – 1976. – 467с.
71. 70 років з дня народження В.Я.Герасименка // Бандура. – 1997. – №61-62. – С. 1-4.
72. Стеценко М.І. Невтишима журба Василя Герасименка / М.І.Стеценко //Діти Марії. – 2002. – Ч. 6-7. – С. 2.
73. Стратілат А. Про стійкість традицій кобзарства в Україні / А.Стратілат // Народна творчість та етнографія. – 2004. – №1-2. – С. 79-82.

74. Супрун Н.О. Гнат Хоткевич – музикант / Н.О.Супрун. – Рівне: Ліста, 1997. – С.280.
75. Супрун Н.О. Гнат Хоткевич – теоретик і практик кобзарського мистецтва / Н.О.Супрун // Народна творчість та етнографія. – 1989. – №2. – С. 30-36.
76. Тоцька І. Музики на малюваннях Софії Київської / І.Тоцька // Пам'ятки України: історія та культура. – 1995. – №1. – С. 20-31.
77. Турко Н.В. Грані творчих здібностей кобзарів / Н.В.Турко // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка та НМАУ ім. П.Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль: К., 2006. – Вип. 1 (16). – С. 105-108.
78. Уманець В.А. Зародження і розвиток кобзарського професіоналізму //Бандура, Нью-Йорк. – 1995. – №53-54. – С. 18-22.
79. Уманець В.А. Майстер кобзарської справи / В.А.Уманець. Журнал “Бандура” № 39-40, Нью-Йорк, січень-квітень 1992. – С.28-29.
80. Уманець В.А. Участь жінок у кобзарському виконавстві / В.А.Уманець //Бандура, Нью-Йорк. – 1997. – №59-60. – С. 11-12
81. Фаминцын А.С. Домра и сродные инструменты русского народа. Балалайка-Кобза-Бандура-Горбан-Гитара: исторический очерк с многочисленными рисунками и нотными примерами / А.С.Фаминцын. – С Пб.: Типография Э.Арнольда. – 1891. – 220с.
82. Фільц Б. Багатогранна мистецька діяльність бандуристки (до 60-річчя з дня народження Г.Менкуш) / Б.Фільц // Культура і життя. – 2006. – 29 березня. – С. 3.
83. Фільц Б. Міжнародні симпозіуми культурологів та фестиваль бандуристів у Перемишлі в контексті українського національного відродження / Б.Фільц // Народна творчість та етнографія. – 1997. – №5-6. – С. 34-44.
84. Хай М.Й. Музично-інструментальна культура українців (фолкльорна традиція): монографія / Михайло Хай. – Дрогобич: Коло, 2011. – 538с.

85. Хай М.Й. Наша дума, наша пісня не вмре, не загине?.. / М.Й.Хай // Політика і культура . – 2002. – №36. – С. 61.
86. Хоткевич Г.М. Бандура и ее место среди современных музыкальных инструментов / Г.М.Хоткевич // Украинская жизнь. – Москва, 1914. – №5-6. – С.40.
87. Хоткевич Г.М. Музичні інструменти українського народу / Гнат Хоткевич; заг. ред. В.Мішалова. – Харків: ДВУ, 1930 (репринтне видання. – Харків, 2002). – 255с.
88. Хоткевич Г.М. Українські народні музичні інструменти / Г.М. Хоткевич //Пам'ятки України. – 1995. – №1. – С. 45-54.
89. Чайка С.В. Формування професійно-педагогічного інтересу студентів до української народної музичної творчості : монографія / С.В.Чайка. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. – 232 с.
90. Чайка С, Чайка М. Становлення та розвиток кобзарсько-бандурського мистецтва від найдавніших часів до сьогодення. / С.Чайка, М.Чайка // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського педагогічного університету. Серія педагогічна. – Вип. ІХ. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І, 2006. – С.159-161
91. Черемський К.П. Вшанування пам'яті Г.Хоткевича / К.П.Черемський //Народна творчість та етнографія. – 1998. – №4. – С. 114-117.
92. Черемський К.П. Гнат Хоткевич / К.П.Черемський // Бандура, Нью-Йорк, №63-64, 1998. – С.2-4.
93. Черемський К.П. Гнат Хоткевич. Перший Всеукраїнський огляд автентичного виконавства на традиційних кобзарських інструментах / К.П.Черемський // Бандура, Нью-Йорк. – 1998. – №63-64. – С. 1-5.
94. Черемський К.П. З історії нищення українського кобзарства / К.П.Черемський . – Харків.: Нова Україна, 1993. – С.61.
95. Черемський К.П. Повернення традицій. З історії нищення кобзарства / К.П. Черемський. – Харків, 1999. – 288с.

96. Черкаський Л.М. Українські народні музичні інструменти / Л.М.Черкаський. – Київ: Техніка, 2003. – 264с.
97. Чорний-Досінчук М. Зустрічі з кобзарями України (Львів – консерваторія ім. М.Лисенка) / М.Чорний-Досінчук // Бандура, Нью-Йорк. – 1993. – №43-44. – С. 47-49.
98. Черногуз Я.О. Грай, бандуро, грай / Я.О.Черногуз // Культура і життя, 2007. – С.3.
99. Шевченкова криниця. Збірник афоризмів із творів Тараса Шевченка. Упорядн. В.Дорошенко, Т.Майданович. - Київ: Криниця, 2003. – С. 202
100. Шевченко Т.Г. Твори у 5-ти томах / Т.Г.Шевченко. – Київ: Дніпро, 1978. – Т.4 . – С.236-239.
101. Шрамко І. Ще раз про походження кобзи-бандури / І.Шрамко //Пам'ятки України: історія та культура. – 1995. – №1. – С. 61-64.
102. Щербакова Л.В. Завжди почувався українцем (про Гната Хоткевича) / Л.В.Щербакова // Українська музична газета, 2004. – №1. – С. 11.
103. Юрченко В.Д. Кобзарі та лірники як носії ярмаркової культури / В.Д.Юрченко // Слов'янське музичне мистецтво в контексті європейської культури: Збірник тез та матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів. – Вінниця, 2005. – С. 21-23.
104. Яросевич Л. Щедрий ужинок майстра (До 70-річчя ювілею Василя Герасименка) / Л.Яросевич // Бандура, Нью-Йорк. – 1998. – №63-64. – С. 10-14.
105. Яценко Ю. Книга про музичні інструменти українців / Ю.Яценко //Народна творчість та етнографія. – 2005. – №2. – С. 107-110.
106. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. / Д.І.Яворницький. – Київ: Наукова думка, 1990. – Т.1. – 581с.; 1990. – Т.2. – 560с.; 1991. – Т.3. – 556с.